

**AZBUČNA BÁSEŇ Z RUKOPISU STÁTNÍ VEŘEJNÉ KNIHOVNY
SALTYKOVA-ŠČEDRINA V LENINGRADĚ (Sign. Q I 1202)**

(Původní text abecední básně?)

Věnováno univ. prof. Ph Dr Josefu Vašicovi
k osamdesátým narozeninám (* 30. VIII 1884)

F. V. MAREŠ, Praha

1. Pod pojem *Azbučná modlitba* nebo *báseň* rozumíme v staroslověnském písemnictví básnické skladby s abecedním akrostichem: jednolitvé verše začínají literami podle pořádku slovanské azbuky. Akrostich byl v oblibě na Východě i na Západě, vyskytuje se i v řeckých textech liturgických a měl původně usnadnit memorování. U azbučných modliteb byl účel asi opačný: báseň měla usnadnit zapamatování akrostichu, to jest abecedy, azbučného pořadí písmen. Možná, že to byla vůbec jen básnická ozdoba bez mnemotechnického účelu. Pro nás mají azbučné modlitby zejména dvojí význam: předně jsou to památky původní, nepřeložené staroslověnské poezie, za druhé nám zachovávají starobylá svědectví o podrobnostech soustavy a abecedního pořadí hlaholského nebo cyrilského písma.

2. a) Nejznámější azbučná modlitba *азъ словомъ симъ моужь съ богу* ... se nám zachovala vesměs v opisech ruských, nejstarší z nich pochází z XII.—XIII. století. Text byl po prvé vydán M. P. P o g o d i n e m v dodatcích k ruskému překladu Dobrovského spisu *Кирилл и Мефодий, словенские первоучители*, Москва 1825. Tato památka poutá pozornost badatelů dodnes a literatura o ní je velmi bohatá. Uvedeme jen výběr prací, seřazený chronologicky, v nichž pak lze najít četné odkazy na úplnou literaturu předmětu:

Е. Г е о р г и е в, *Две произведения на св. Кирил*, *Studia historico-philologica Serdicensia*, suppl. II, Sofia 1938; t ý ž, *Началото на славянската писменост в България*, *ibid.* III/1, Sofia 1942; R. N a h t i g a l, *Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvirihih*

pesnítev, Razprave I Akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana 1943; K. Horálek, *Studie o slovanském verši*, Sborník filologický XII, Praha 1940—1946, 261—343 (kapitola »Počátky umělého verše u Slovanů«, str. 261—288); N. S. Trubetzkoy, *Altkirchenslavische Grammatik, Schrift-, Laut- und Formensystem*, Wien 1954, 16 a násl.; E. Георгиев, *Кирил и Методий, основоположници на славянските литератури*, София 1956 (zvláště kap. XIV. a XVI.); J. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb 1958, 22—25; F. Grivec, *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*, Wiesbaden 1960, 169, 178, 215—218; С. Стоянов, *Бележки върху стиха »ЛѢТИТЪ НЪНѢКЪ И СЛОВѢНЬСКО ПЛЕМѢ« в Азбучната молитва, Хиляда и сто години славянска писменост 863—1963*, София 1963, 165 do 170.

Někteří badatelé považují tuto azbučnou modlitbu za výtvor Konstantína Filosa, jemuž ji připisují nadpisy v rukopisech (tak např. E. Georgiev),¹ jiní ji přiřítají Konstantinu Prezviterovi (např. Trubeckoj, Nahtigal, Grivec, Hamm), jiní nepokládají autorství za jasně prokázané (např. Horálek).

b) Jiná azbučná modlitba (někdy zvaná »anonymní«), je zachována v Jaroslavském euchologiu z konce XIII. století a v jiném opise ze XVII. věku (incipit: азъ твѣкъ припадаю милостивѣ...). Protože však nebyla připisována Konstantinu Filosofovi, zájem o ni byl mnohem menší. Vydal ji A. I. Sobolevskij v práci *Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии, I: Древние церковнославянские стихотворения IX и X веков*, Сборник Отделения русского языка и словесности Имп. АН, 88 (1910), № 3, str. 9—35 (azb. modlitba na str. 13—17). Metricky ji rekonstruoval R. Jakobson, v stati *Заметка о древнеболгарском стихосложении*, Известия Отделения русского языка и словесности Российской АН 24 (1919), № 2, str. 351—358 (zvláště str. 354—356).

c) V citovaném díle (str. 30—33) uveřejnil Sobolevskij ještě další abecední báseň (spíše než modlitbu), inc.: азъ воскресохъ отъ мертвыхъ — во голѣпно отъ гроба — вселеннѣи радость дам..., a to podle rusko-csl. cyrilských rukopisů z r. 1492 a z XVI. století. Také této básni se nevěnovala žádná mimořádná další pozornost.

d) Ještě jinou azbučnou báseň máme v druhé polovině jednoho rukopisu básně akronymické (v. § 10).

3. E. Georgiev vyslovil domněnku, že původní azbučná modlitba se nám nezachovala; byla prý to akrostichická báseň, jejíž

¹ Jako památka Cyr.-met. období byla pojata i do pražského akademického *Slovníku jazyka staroslověnského*, v. ibid., seš. 2, Praha 1959, str. LXX.

první slova veršů pojal některý z cyrilometodějských učeníků za jména slovanských liter a učil tak abecedě své žáky.² Je to domněnka, která je zajímavá, nebylo však možno ji dostatečně odůvodnit, zvláště když ji autor nemohl podložit žádným starobylým textem. Proto hypotéza Georgievova nebyla obecně přijata.³

4. Při studiu ruských opisů česko-csl. Besěd Řehoře Velikého⁴ v Leningradě přišel do rukou také rukopis Besěd z rozhraní XIV. a XV. stol., sign. Q I 1202,⁵ psaný cyrilskou polouнциí. Je to opis značně archaický; těsně se přimyká k nejstaršímu Besěd z rukopisu Besěd, tj. rukopisu sign. Пород. 70 téže knihovny. Besědy se končí 40. homilií na fol. 365a 6. Následuje příběh Samaritánky u studnice Jakobovy (источникъ ево на мѣстѣ ецино..., srov. J 4, 1—26) a z toho závěr, že i tato kniha je podobna prameni životodárných vod; pak je připojeno Слово Ѣфремово в мѣстѣ ецино и в вѣскрени мѣстѣхъ s poznámkou na konci, že něco — nejspíše tato závěrečná stat' — není přepsáno z »této knihy«, ale z výkladu и в вѣскрени мѣстѣхъ с познѣннѣмъ на конци, же нечто — неспіше за тѣмъ. На fo. 367a 14—15 je podpis opisovače: поможи ги работи въ нивоу горазно писа.⁶

5. Na poslední stránce kodexu, tj. na fol. 367b, je zapsána a z b u č n á s k l a d b a, znění dosud celkem neznámého; vydání viz zde v příloze I na str. 20. Myslím, že je napsána touž rukou jako celý kodex, ale je psána písmem méně pečlivým. Lze ji tedy také datovat XIV.—XV. stoletím. U litery ѱ (tj. na místě еѱ, po τ) se končí list a tím je bohužel přerušena i náš text, takže chybí poslední část, jež by právě mohla být velmi zajímavá a důležitá (jery, prejotované vokály, nosovky, písmena se jmény nejasným

² »С цел да улесни работата на учениците си, някой домашен педагог може би св. Климент, се е досетил да въведе, вместо заучаването на църковните стихове на акростиха, само заучаването на първите думи от стиховете първи думи (или на места части от тях) са дали имената на старобългарските букви.« Началото на слав. писменост..., 82; — т. ѱ, Имената на старобългарските букви, Сборник в памет на Петър Ников, София 1940, uvjerljivo, J. Namn: »Iprak njegovo tumačenje stsl. čitanja 36; т. ѱ, Stsl. gram., (1958), 24; — К. Норáлек, о. с., 272—273.

³ Srov. např. J. Namn: »Iprak njegovo tumačenje stsl. čitanja 36; т. ѱ, Stsl. gram., (1958), 24; — К. Норáлек, о. с., 272—273.

⁴ О této památce viz podrobněji v stati: F. V. Mareš, Češ. církevní slovanština v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslovská 417—451.

⁵ Vyslovuji zde vřelý dík ředitelství rukopisného oddělení, které mi umožnilo s rukopisy pracovat; zvláště děkuji kol. N. (1963) 417—451.

⁶ Tohoto písaře Je. F. Karskij neuvádí v seznamu slovanských písařů (od počátku písemnictví do r. 1500), Славянская палеография, Ленинград 1928, 288—308.

nebo jen slabičnými). Zvláštností této básně je, že jednotlivé verše
nezačínají jen akrostichem *l i t e r*, ale přímo *s l o v y*, která jsou
j m é n y slovanských písmen. Má tedy skladba zaslouží zvláštní pozornost.
turu, jakou předpokládá E. Georgiev pro azbučnou modlitbu původní
(v. § 3); právě proto si tato skladba zaslouží zvláštní pozornost.
Lítery азъ, добро, мѣстъ, нжи, ѿ, како, людине, мыслите, наша, онъ,
покон, слово а možná také ѿ (v. § 13) mají svá obvyklá nepatrně obměněny:
U několika jiných jsou názvy proti obvyklým nebo глаголи, о чѣмъ је је
глаголю, животъ, земля, рѣи, твердо (obvykle глаголю, о чѣмъ је је
глаголю, земля, рѣи, твердо, srov. § 17); zcela odlišné je jen
вкѣти, земля, рѣи, твердо (obvykle вкѣти, земля, рѣи, твердо,
(obvykle a původně asi i zde вкѣти, земля, рѣи, твердо, o čemž viz dále
pojmenování druhé litery — вѣтъ (obvykle вѣтъ, v. § 12); zcela odlišné je jen
v § 17. Nejistě čtení je вѣтъ (obvykle вѣтъ, v. § 12); zcela odlišné je jen
вѣтъ (?) (obvykle вѣтъ, v. § 12); zcela odlišné je jen
pro s (v. §§ 14 a 15).⁷ Chybějí verše pro hlaholskou literu *h* a také

Podobně jako skladbu uvedenou v § 2c je vhodnější i tento náš
text nazývat spíše básní než modlitbou. Protože pak verše této
naší básně začínají jmény liter, budeme ji na rozdíl od všech
předchozích jmenovat Azbučnou básní a k r o n y m i c k o u
(zkratka Acron = Carmen alphabeticum acronymicum).

6. Grafika a pravopis zápisu je v souladu s datováním
elého kodexu, tj. odpovídá ruskému úzu XIV./XV. věku: Hláška *u*
na začátku slova píše *у* (оутверди 9, оучникомъ 19), ale i *ѣ* (ѣ пламени
nejasném slově píše *ѣ* je to vyvoláno »abecední« podobou písmene,
má být právě toto slovo pojmenováním); uprostřed slov a na
e píše vždy *ѣ* (např. погубитъ 14, всему миру 1). Vokál *o* (Онъ
e na začátku slov se vyjadřuje buď *ѣ* (wko 10, wчл 20), nebo *ѣ* (Онъ
literou *ѣ* (моѣ 10, мѣсть 5, 6, 21 aj.). Pro prejotované *ja* se
ѣ (nejen мѣ 4, kde původně bylo *e*, ale i житъ 21 gen.
рука твоѣ 22). Hláška *y* se píše vždy *ѣ* (w ѣвръ 4
сѣтеричное« je užito jen dvakrát, právě tam, kde
vlastní literu v abecedě (ѣ i wko 10); je přeškrtnuto
Va místě napjatého měkkého jeru nalézáme jak csl.

tak, že před každým veršem je napsáno příslušné písmeno-
aleografickou zvláštností velmi starou; často se této
výjimkou « a ѣ), jen jméno první litery písař vypsal
vše náhodou právě ne); srov. Kar skij, o. c., 196

и (людне 13), tak i ruské ѡ (житѡ 18—19). Nadřádkových liter («выносные титла, выносные буквы») se užívá ještě umírněně a jsou ještě vesměs opatřeny »pokrytíjem« (ѡ[̂]ѡ, ѡ[̂]ѡ, ѡ, ѡ, ѡ) samozřejmě bez »pokrytíja« je stará ustálená ligatura ѡ (18). Jihoslovanský vliv prozrazuje sporadické užití měkkého jeru místo tvrdého (druhé азъ 1, свѣтъ 1, законъ 4 a snad погубитѣ 14, má-li to být supinum); je to sice jev na Rusi celkem běžný, zvláště na přelomu XIV. a XV. stol.;⁹ pokud však mohu usuzovat ze svých výpisků, v základní části kodexu Q I 1202 se to neobjevuje, nebo alespoň ne často (srov. dále § 7c). — Archaismy žádné v pravopise nejsou.

7. Také hláskosloví odpovídá ruské církevní slovanštině daného období:

a) Místo nosovek jsou vesměs orální vokály (např. рука 22, земляю 8, о ѡ viz v předchozím paragrafu). Slabé jery již zanikly a silné se vokalizovaly (např. заступни 15, праведникомъ 17—18, золь 12, во имѡ 5, u sonantního r': тверда 22). Umělé literární výslovnosti třeba asi přičíst psaní и místo ѡ у юсми (2); tento jev dobře známe např. z pogodinského rukopisu Besěd. Místo psl. dj máme ruské ж (преже 2 — jediný případ). csl. щ se zachovává (кѡрүющимъ 5, свещасте 12).

b) Severoruské prostředí opisovače se prozrazuje záměnou ц - ч a к - є (в чачи 2, вкчѡ 20, místo къ члцѣ, обкцѡ; свѣтъ 1, ведю 2, místo свѣтъ, вѣданѣ apod.).

c) Stopu předlohy jihoslovanské bychom snad mohli spatřovat v свещасте се (místo сѡ) 12. Nezdá se pravděpodobné, že by to mělo být се 'ecce' nebo 'hoc', ač ruští opisovači místo tak chápat mohli, nerozumějící dobře smyslu (není-li to vůbec jen pouhá písařská chyba, vliv předchozího -сте?).¹⁰

8. Obecně ruským rysem morfologickým je měkká koncovka v 3. os. (юсть 5, 6, 21, придетъ 16 atd.) a pronominální deklinace určitého adjektiva (сүетного 18). Ruskou syntax můžeme vidět v užití, resp. v zachování supina мыслите ѡ погубитѣ (14), ač nemá-li to již být zkrácený infinitiv.¹¹ Spíše nářečnímu severoruskému (běloruskému) tvarosloví bych přičetl na vrub i v koncovkách

⁹ Srov. В. Н. Щепкин, *Учебник русской палеографии*, Москва 1920, 117 и сл.

¹⁰ Srov. страстныи сүдѣ (16—17) místo страшныи — vlivem dvou jiných s v blízkém sousedství. (V Bulharsku se є za ѡ objevuje až od XV. stol.)

¹¹ Srov. П. Я. Черных, *Историческая грамматика русского языка*, Москва 1954, 268—269.

к члчн 3 (místo въ члцк loc. sg.) a вси (místo въскхъ gen. pl.), ač by to eventuálně mohlo být i svědectvím o předloze z Kijevské Rusi (hláskoslovná změna $\check{e} > i$).¹²

9. Jazyk a pravopis památky nasvědčuje tomu, že poslední severoruský pisář opisoval snad z předlohy, která sama byla kdysi pořízena z hyparchetypu jihoslovanského. — Lexikon je zcela neutrální; jsou tu vesměs slova, která známe z nejstarších památek, a žádné z nich není neobvyklé ani v pozdějších fázích církevní slovanštiny. Spojení страшныи судъ (16) dává tušit, že autoru byla blízká terminologie východní ($\tau\acute{o}$ φοβερόν βῆμα); v české redakci církevní slovanštiny se západní termín »extremum iudicium« překládá послѣдъннии судъ.¹³ (Tento verš však v archetypu básně asi nebyl, viz o tom v § 13b.)

10. Jediný další (pokud se nemýlím) rukopis Acron známe z vydání A. I. Sobolevského v *Материалы и исследования...* (v. § 2b), str. 33—34. Sobolevskij však této básni věnuje jen minimální pozornost; otiskuje pouze text (viz zde příloha II, na str. 21) a úvodem poznamenává: Другая азбучная молитва издается только потому, что она находится не в русском списке (как почти все другие азбучные молитвы), а в сербском, именно в Погодинской псалтыри следованной XV—XVI в. Номер 337, л. 444 об. Текст ее очень испорчен и можно восстановить лишь три-четыре стиха. Определенная цезура, кажется, отсутствует, но надо отметить, что ряд стихов (далеко не большинство) как-будто имеет цезуру после 4-го слога.» (Toto znění azbučné básně zkracuji dále Pogod.) I když text Q I 1202 je zachován vcelku lépe, pomáhá nám text Pogod v nejednom případě při rekonstrukci, ovšem jen do verše \bar{m} včetně. Od verše \bar{n} je znění Pogod od Q I 1202 úplně odchylné: text je docela jiný, verše začínají jen literním akrostichem (nikoli jmény písmen), mají nepravidelnou stavbu, která se nedá uvést na metrické schéma. Lze to vysvětlit buď kontaminací dvou básní (zajímavé je, že společná je právě první polovina básně, obsahově ucelená, srov. § 18), nebo tím, že pisář Pogod měl před sebou kusou předlohu, kterou doplnil po svém; anebo se báseň po nějaký čas tradovala z paměti, a čím dále od začátku, tím více slábla paměť tradice, až v polovině básně selhala úplně. Od verše \bar{n} dále je tedy rukopis Q I 1202 dosud textus unicus této skladby.¹⁴

¹² Srov. E. Ф. Карский, *Белорусы*, вып. 2—3, Москва 1956, 132 a 217.

¹³ Viz F. V. Mareš, *Česká redakce cslštiny...*, 440.

¹⁴ K metodologii studia takového textu srov. nejnověji Д. С. Лихачев, *Текстология*, Москва—Ленинград 1962, 135—159.

11. Text a metrum. Osm vět jasně ukazuje, že skladba je básní: počítáme-li všechny jery, i slabé, zjistíme, že máme před sebou jedenáctislabičnou verš:¹⁵

азъ есмь всемоу миру свѣтъ — 11 slabik
 богъ есмь прѣжде всѣхъ вѣкъ — „ „
 естъ гнѣвъ мой на грѣшникъи — „ „
 людие мои неразумни — „ „
 нашъ еси боже заступникъ — „ „
 покой дахъ¹⁶ правдыникомъ

a asi také:

ѿ соудьнаго сего житиа — 11 slabik (v. § 13b)

z rukopisu Pogod:

многъ бога нѣстъ развѣ мене — 11 slabik (v. § 14).

Postupným zanikáním slabých jerů se metrická struktura hendekasylabu porušovala a zprvu asi docházelo v ústech recitátorů k vyplňování vzniklých mezer novými dodatky. Když pak slabé jery zanikly všude, rozpadla se metrická podstata básně úplně, skladba se stala vlastně prózou a uvolněním vázané řeči byla otevřena cesta nejruznějším individuálním zásahům do textu. Je zřejmé, že tím trpěla i myšlenková a umělecká stavba celku. A tak, i když tato pomátka je co do rukopisného zachování zčásti dosud textus unicus, přece zejména zřetel na původní sylabické schéma nám skýtá možnost původní znění do jisté míry rekonstruovat. Kromě metrického schématu a rukopisu Pogod nám v jednotlivých případech pomohou i jiná textologická kritéria.¹⁷

¹⁵ a) Je známo, že v stsl. prosodii sylabické se slabé jery počítaly jako slabika. Není s tím v rozporu zjištění, že v ojedinelém užití prosodie časoměrné se slabé jery nepočítají (viz F. V. Mareš, *Nejstarší doklad slovanské prosodie časoměrné*, Славянская филология II, Москва 1958, 308—315, zvl. str. 311). Jde totiž o dvojí pojetí: slabé jery v IX.—X. stol. v stsl. ještě žily, tedy také tvořily slabiku (proto je sylabické metrum počítáno); byly však již redukovány, tj. kratší než krátké, kratší než jedna mora (proto je morické, časoměrné metrum nepočítáno).

b) Liter i, и a ѣи užívám v rekonstruovaném textu ve smyslu Tkadlčíkova zjištění; viz pozn. 31. Na rozdíl od něho (209—210) předpokládám však, že se původně na začátku slov rozlišovalo krátké *ji-* = *ju-* a dlouhé *ji-* nebo, že aspoň byla k tomuto rozlišení tendence (i v pravopise); české střídnice tomu, zdá se, nasvědčují: *jinъ* > *jiný*, ale *juz-*, *juče* > (*ji*)z-, *jmě*. Jak tomu bylo uvnitř slov a na konci, neodvažuji si rozhodnout; píši i v takových případech většinou и, ač možná neprávem (pro náš rozbor básně není nutno grafiku uvnitř slov a na konci řešit).

¹⁶ Srov. § 13.

¹⁷ Protože řádky rukopisu se nekryjí vždy s verši básně, budeme verše dále označovat jejich příslušnou literou, např. »verš a«, tj. verš vztahující se k písmenu a a začínající slovem азъ. Celý rekonstruovaný text otiskujeme dále v příloze III na str. 22.

12. Verš $\bar{\kappa}$ začíná $\bar{\kappa}\epsilon\delta\alpha\bar{\iota}\bar{\upsilon}$, ač toto slovo není běžným pojmenováním litery, jak je známe ze starých abecedárií (srov. § 5). Dosa-díme-li místo toho dobře doložený (a očekávaný) název $\bar{\kappa}\bar{\kappa}\delta\bar{\kappa}$, dostane-me hendekasylabus:

$\bar{\kappa}\bar{\kappa}\delta\bar{\kappa}\ \bar{\kappa}\bar{\kappa}\bar{\varsigma}\bar{\eta}\ \bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\eta}\ \bar{\kappa}\bar{\tau}\ \bar{\chi}\bar{\lambda}\bar{\omicron}\bar{\kappa}\bar{\iota}\bar{\kappa}$ — 11 slabik.

(Sloveso $\bar{\kappa}\bar{\kappa}\delta\bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\eta}$ známe jen z rukopisů poměrně mladých, i když jde o opisy starých textů.)¹⁸ Pogod má $\bar{\kappa}\bar{\eta}\bar{\zeta}\bar{\delta}\bar{\iota}\bar{\upsilon}$; záměna sloves $\bar{\kappa}\bar{\eta}\delta\bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\eta}$ a $\bar{\kappa}\bar{\kappa}\delta\bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\eta}$ je v stsl. památkách dosti hojná.¹⁹

Verš $\bar{\alpha}$ je porušen rozšiřováním (snad původně náhradním, za zaniklé slabé jery), ale z původního znění se asi neztratilo nic; stačí provést korekturu — $\bar{\kappa}\bar{\omicron}\ [\bar{\eta}]\bar{\mu}\bar{\alpha}\ [\bar{\mu}\bar{\omicron}\bar{\epsilon}]$.²⁰

$\bar{\delta}\bar{\omicron}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\omicron}\ \bar{\iota}\bar{\epsilon}\bar{\varsigma}\bar{\tau}\bar{\eta}\ \bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\zeta}\bar{\eta}\bar{\zeta}\bar{\iota}\bar{\mu}\bar{\eta}$ ²¹ $\bar{\kappa}\bar{\tau}\ \bar{\mu}\bar{\alpha}$ — 11 slabik.

Také v tomto případě je smysl pregnantnější. Pogod ukazuje, že porucha není záležitostí teprve ruských opisovačů.

Ve verši $\bar{\upsilon}$ předpokládáme diplografii $\bar{\iota}\bar{\upsilon}$, která změnila $\bar{\zeta}\bar{\epsilon}$ v $\bar{\iota}\bar{\upsilon}\bar{\zeta}\bar{\epsilon}$ ($\bar{\zeta}\bar{\epsilon}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\iota}\bar{\upsilon}\ [\bar{\iota}\bar{\upsilon}]\bar{\zeta}\bar{\epsilon}$):

$\bar{\zeta}\bar{\epsilon}\bar{\mu}\bar{\alpha}\bar{\zeta}\bar{\eta}\ \bar{\zeta}\bar{\epsilon}\ \bar{\eta}\bar{\alpha}\ \bar{\kappa}\bar{\omicron}\bar{\delta}\bar{\alpha}\bar{\chi}\bar{\tau}\ \bar{\omicron}\bar{\tau}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\eta}\bar{\delta}\bar{\iota}\bar{\chi}\bar{\tau}$ — 11 slabik.

(Omyly tohoto typu jsou ze stsl. a csl. textů dobře známy.)

Verš $\bar{\mu}$ lze rekonstruovat pomocí Pogod:

$\bar{\mu}\bar{\eta}\bar{\iota}\bar{\varsigma}\bar{\alpha}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\eta}\bar{\alpha}\ \bar{\mu}\bar{\alpha}\ \bar{\zeta}\bar{\eta}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\ \bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\zeta}\ \bar{\kappa}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\gamma}\bar{\alpha}\bar{\iota}$ — 11 slabik.²²

Ve verši $\bar{\varsigma}$ zase naopak asi jedno $\bar{\iota}\bar{\epsilon}$ zmizelo haplografií — $\bar{\eta}\bar{\varsigma}\bar{\tau}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\omicron}\langle\bar{\iota}\bar{\epsilon}\rangle\ \bar{\iota}\bar{\epsilon}\bar{\varsigma}\bar{\tau}\bar{\eta}$:

$\bar{\varsigma}\bar{\lambda}\bar{\omicron}\bar{\upsilon}\ \bar{\tau}\bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\epsilon}\ \bar{\iota}\bar{\varsigma}\bar{\tau}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\eta}\bar{\omicron}\bar{\epsilon}\ \bar{\iota}\bar{\epsilon}\bar{\varsigma}\bar{\tau}\bar{\eta}$ — 11 slabik.

13. Verše $\bar{\omicron}$ až $\bar{\rho}$ (řádek rkpu 16—20) je třeba studovat jako celek: Ve verši $\bar{\omicron}$ postačí vypustit $[\bar{\eta}\bar{\alpha}\ \bar{\eta}\bar{\eta}]$, čímž získá i lehkost básnické dikce. Verš $\bar{\pi}$ sice zachoval hendekasylabus (v. § 11), ale vybočuje z myšlenkové struktury básně, podobně jako verš $\bar{\rho}$: zatímco ve verších $\bar{\eta}$, $\bar{\varsigma}$ a $\bar{\tau}$ mluví lidé k Bohu, ve verši $\bar{\pi}$ mluví neočekávaně znovu Bůh ($\bar{\delta}\bar{\alpha}\bar{\chi}\bar{\tau}$ 1. os. sg. aor.), a ve verši $\bar{\rho}$ je zase jakoby citace z Písma, zapojená do kontextu zcela neorganicky; celý tento úsek nedává uceleného smyslu, jsou to věty jen jako

¹⁸ Srov. *Slovník jaz. stsl.*, seš. 7, Praha, 1963, s. v.

¹⁹ Srov. H. Plevačová, *Záměny sloves $\bar{\kappa}\bar{\kappa}\delta\bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\eta}$ a $\bar{\kappa}\bar{\eta}\delta\bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\eta}$ v stsl. textech*, *Slavia* 26 (1957) 249—255; — F. Šimek, *Zaměňování sloves viděti a věděti v rukopisech staročeských*, *ibid.* 28 (1959) 260.

²⁰ Hranatými závorkami $[\]$ označuji athetese, tj. litery a slova, jež do původního textu nepatří; v špičatých závorkách $\langle \rangle$ jsou konjekтуры, tj. litery a slova, jež při rekonstrukci do textu dodáváme.

²¹ Kontrakce v plurálových formách složeného adjektiva je prastará, srov. např. genitivu pluralis na $-\bar{\upsilon}\bar{\chi}\bar{\tau}$ v Kij 7a 5—11.

²² Srov. $\bar{\zeta}\bar{\eta}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\ \bar{\kappa}\bar{\tau}\bar{\zeta}\ \bar{\delta}\bar{\omicron}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{\alpha}\bar{\alpha}$ Ps 37, 21 Sin.

náhodně seskupené. Mimo to je ve verši $\bar{\rho}$ neobvyklý název litery, totiž ρ че místo běžného ρ ци. Podle abecedy zde není místo pro verš $\omega\tau$ соуіетнаго сего житна, zdá se však, že je to hendekasyllabus.²³ Vidím dvojí možné vysvětlení:

a) Počet 11 slabik v tomto »přebytečném« verši je náhodný, a je to tedy pozdní dodatek, nebo je sem přesunut od litery ω , a je tedy na tomto místě stejně nepůvodní. Obsahově zde Potřebný není, verš $\bar{\pi}$ je sám o sobě myšlenkově úplný. Ústřední myšlenkou je tu poslední soud; lidstvo je si vědomo své viny (vyjadřují to verše $\bar{\kappa}$ až $\bar{\mu}$) a při pomýšlení na soud se obrací k Bohu s prosbami: »Náš jsi, Bože, zastánce ($\bar{\pi}$) — přijde onen strašný soud ($\bar{\phi}$) — pokoj de j spravedlivým ($\bar{\pi}$) — rci: Shromážděte ovce mé ($\bar{\rho}$)« (obraz podle Mt 25, 32—33). Mohli bychom tedy předpokládat asi toto původní znění:

НАШЪ ІЕСІ БОЖЕ ЗАСТЪПНИКЪ	— 11 slabik
ОНЪ ПРИДЕТЬ ²⁴ СТРАШНЪНИ СЪДЪ	— „ „
ПОКОН ДАЖДЪ ПРАВЪДНИКОМЪ	— „ „
РЪЦИ СЪБЕРІТЕ ОВЦА МОЯ	— „ „

Tak při rekonstrukci jedenáctislabičného verše zmizí obsahové a stylistické nedůslednosti, myšlenkové anakoluty a zároveň i nezvyklé jméno litery ρ . Nevýhodou tohoto řešení je, že verš $\omega\tau$ соуіетнаго страшнъни сѣдѣ přece jen z myšlenkové stavby poněkud vybočuje, je to jakoby parenthese, moderně řečeno »vločka mezi pomlčkami nebo v závorce«. Umělecké stavbě básně to neprospívá.

b) Smělejší, ale — podle mého mínění — pravděpodobnější je tato hypotéza: V hlaholských památkách se předložka $ot(\tau)$ píše běžně s θ (cyr. ϕ); litera ω (ω) byla vyhrazena pro (nesystémové) dlouhé \bar{o} , zejména pro interjekci ω .²⁵ Je tedy verš $\omega\tau$ соуіетнаго... asi původní, původní pro literu θ (ϕ). Tak dostaneme myšlenkovou souvislost ničím neporušenou:

НАШЪ ІЕСІ БОЖЕ ЗАСТЪПНИКЪ	— 11 slabik
ОТ СОУІЕТНАГО СЕГО ЖІТНА	— „ „ ²³
ПОКОН ДАЖДЪ ПРАВЪДНИКОМЪ	— „ „
РЪЦИ СЪБЕРІТЕ ОВЦА МОЯ	— „ „

²³ Srov. § 11. — Předložka ot mohla být bez jeru, srov. J. Kurz, *Príspevek k staroslověnskému pravopisu*, MNHMA, Praha 1926, 428—438. — Koncovka $-ago$ je již velkomoravská.

²⁴ Kontrakce $-ii-$ v $-i-$ je v tomto slovese prastará.

²⁵ Viz N. S. Trubetzkoy, *Altkirchenslavische Grammatik*, 27; — F. V. Mareš, *Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty*, Slavia 25 (1956) 489.

Písmeno *w* se v cyrilici již od nejstarších dob začalo vžívat právě v předložce *wt(ъ)*, *w̄*²⁶ a v prefixech vůbec (*w-*, *w̄-*, *wb-*). Proto se také asi velmi záhy původní jméno litery (*ot*) nahradilo novým, totiž *онъ* a pojmenování *ot(ъ)* se přeneslo na *w*, resp. na ligaturu *w̄*. V souvislosti s tím se v Acron zavedl nový verš, začínající slovem *онъ*. Mohlo to být v době, kdy výslovnost slabých jerů byla rozkolísaná (autor verše nepočítal jer ve skupině *-šъn-* v slově *страшнѹѣ* a koncové slabika mu zněla *-nyj*); je-li toto časové zařazení správné, vznikl zase hendekasyllabus:

онъ прѣдѣтъ на ны страшнѹѣ сждѣ — 11 slabik.

V našem rukopise máme znění kontaminované, nový verš je vsunut na náležité místo v abecedě, ale starý není vynechán, je jen přesunut za verš *п̄*, na který jakž takž může významově navázat. Je-li náš výklad správný, znamená to, že Acron je skladba velmi stará, určená původně pro hlaholici.

14. Zajímavý je úsek *ж̄* až *і̄*. Ve verši *ж̄* překvapuje substantivum *животъ*, protože jméno litery známe v podobě verbální (*живѣте*); věrohodnou rekonstrukci je však těžko navrhnout, není pro ni dost opory.²⁷ Před veršem *з̄* bychom očekávali *с̄*; tento verš je jen s malou poruchou zachován v Pogod:

с(ѣ)ло законопрѣстѣпникомъ — 11 slabik.²⁸

Ve verších *з̄* až *н̄* máme anakolut *землю* (fem.) — *иже* (masc.);²⁹ ani smysl není jasný: »Země, která jest trůn na nebesích« ?? Nepatří-li *иже* k *землю*, pak je verš *н̄* syntaktické torso. Vysvětlit to lze takto:

Původní korelace obou liter pro *i* je ve srovnání hlaholské a cyrilské abecedy tato (číselná hodnota to zaručuje): hlah. $\text{Ѡ} / \text{ѡ} = 10$, cyr. *и* = 8 (řec. *η*); hlah. $\text{Ѣ} - \text{Ѥ} = 20$, cyr. *і* = 10 (řec. *ι*).³⁰ Litera $\text{Ѡ} / \text{ѡ}$ byla pro »obvyklé« *i* (< psl. *ī*), zatímco Ѣ slou-

²⁶ Kar skij, o. c., (*Палеография*), 200—201.

²⁷ Možné řešení by bylo např.: *жѣтѣ дѣлѣ иже живѣте дѣлѣ иже живѣте* — 11 slabik; znamenalo by to však oddálení od běžného názvu litery, proto se o rekonstrukci raději nepokouším.

²⁸ Kvůli caesuře bychom mohli předpokládat: *с(ѣ)ло законоу | прѣстѣпникомъ*; pokud jde o toto slovní spojení, srov. např. Jac 2, 11.

²⁹ Absolutní, nesklonované *иже* je poměrně mladé, těžko je můžeme očekávat v textu, který ještě počítá všechny jery. Ani *иже* tu nemohlo být, odpovalo by to abecedě.

³⁰ Srov. F. V. Mareš v recenzi na *Evang. Assem.*, *Slavia* 26 (1957) 409. Později rozíl mezi *ъ* a *і* zanikl, původní psl. *ī* nebylo již vždy dlouhé (v jazycích s kvantitou) nebo bylo vždy krátké (v jazycích bez kvantity). Grafému pak byly v cyrilici pravopisně rozlišeny podle úzu řeckého: v řečtině bylo *ι* před

žilo k vyjádření krátkého *i* jerového (tj. tzv. *ь'* v poloze napjaté).³¹ Pro spojku *i* se původně užívalo litery $\text{Ѣ}/\text{Ѥ}$, na Moravě speciálně Ѣ .³² Protože podle číselné hodnoty víme, že v abecedě $\text{Ѣ}/\text{Ѥ}$ předcházelo před Ѣ , máme vážný důvod k domněnce, že jména písmen byla původně v opačném pořádku: *i, iže*. Pak se můžeme pokusit o rekonstrukci, která dává i dobrý smysl, i správné metrum:

Ѥ прѣстолѣ мон на небесахъ — 11 slabik
 иного бога нѣстѣ развѣ мене — „ „ (z Pogod)
 нже на всѣхъ странѣхъ прѣзираѣ³³ — „ „

Zdá se, že to je vážným potvrzením myšlenky již dříve vyslovené,³¹ že původní platnost tři hlaholských liter pro *i* byla tato:

Ѣ = *i* = *i*, tj. psl. *ī* (spojka *i*, srov. čes. *i*),
 Ѥ = *i* = *ji*, tj. pračes. *jī* (иного srov. čes. *jiný*),
 Ѣ = *h* = *ī*, tj. *ь'* (v *ьj* nebo *jb*;^{15b} нже = *jbže*).

Byla by snad slova, teoreticky tak dobře vyhovující, zvolena v básni opravdu jen náhodou?³⁴ Myslím, že nikoli; to zároveň znamená, že

vokály časté, *η* bylo před vokály řídké; proto se *i* v cyrilici zavedlo před vokály *i, ī* (srov. Ščepkin, o. c., 120—121); spojka *i* se psala písmenem *i* asi proto, že v řečtině byla slůvka *ηαη*, ale žádné samostatné slovo *i*. Tak se »hlavním«
 znakem pro *i* stalo cyr. *и*, zatímco v hlaholici nakonec převládlo Ѣ (charv. Ѣ = lat. *i*); v tom jsou kořeny i nynějšího (Jagićova) přepisu Ѣ = *h*, ač původně si odpovídaly znaky $\text{Ѣ}/\text{Ѥ}$ = *h*, Ѣ = *i*. (Do výše citované recenze o Kurzově vydání Assem. se mi vloudila tisková chyba: v návrhu možné transliterace byla obě *h* vysázena skoro týmž typem; v 11. řádku na str. 409 má být: Ѣ = *h*, Ѥ = *i*.)

³¹ Srov. V. Tkadlčík, *Troji hlaholské i v Kyjevských listech*, *Slavia* 25 (1956) 200—216; — F. Mareš, *Vznik...*, 489 a 494; — В. Ф. Мареш, *Древнеславянский литературный язык в Великоморавском государстве*, *Вопросы языкознания* 10 (1961), вып. 2, 18.

³² Ani Kij už nezachovávají zcela původní stav grafiky, ale spojka *i* se tam píše vesměs jen Ѣ (67×) nebo Ѥ (1×); v. Tkadlčík, o. c., 208. V Cloz např. je spojka *i* doložena celkem více než 400×, z toho se píše literou Ѣ jen 18×. *Iže* nom. sg. m. má však z 9 dokladů jen jediný pro »náležitý«
 pravopis s Ѣ , v Kij se dokonce píše vesměs jen s Ѣ (7×) a s Ѥ (1×), Tkadlčík, l. c. Zdá se, že analogie většiny pádů (имже, иже nom. pl. atd.) ovlivnila záhy původní grafiku nom. sg. m. I kdybychom nevěřili těmto výkladům, jedno je z materiálu zřejmé: litery Ѣ se původně neužívalo pro spojku *i*, a tedy název *i* se hodí jen pro písmeno Ѣ .

³³ Z jiných možností uveďme: нже всѣхъ странѣхъ прѣзираѣтъ (прѣзирати c. acc. máme např. v Bes 32ba 9) nebo нже всѣхъ странѣхъ прѣзираѣтъ; doklady na прѣзирати 'perspicere, spectare' má Miklošičův slovník, materiál pražského akad. *Slovníku jaz. stsl.* zná však jen прѣзирати ve významu 'despicere, contemnere'. Je tedy tato rekonstrukce nejistá. (Děkuji redakci pražského slovníku za svolení k použití materiálu.)

³⁴ Vadí jen doložená ortografie nom. sg. zájmena *jbže* v Kij, viz pozn. 32.

báseň byla složena původně pro hlaholici (srov. § 13b), a to na Moravě, po doplnění třetího grafému pro *i* (viz pozn. 30 a 31); nebo po vzniku třetího *i* byla aspoň doplněna a upravena.³⁵ Když pak v cyrilské abecedě byla *i* jen dvě, bylo třeba jeden verš vypustit; a tak opisovači linie Q I 1202 vypustili verš *иного*, opisovači linie Pogod vynechali verš *иже на вьсаа странии*.

Poznámka. Z podobných důvodů odlišného grafického systému cyrilského zmizel asi beze stopy verš *н* (v. § 15) a ruští opisovači přeskočili verš *н* (v. § 14).

15. Ve verši *к* je neočekávaný vokativ-nominativ *свѣтъ золь* v starém textu by nepochybně byla náležitá forma vokativní. Mohli bychom to také chápat jako akuzativ sg., pak ale by sloveso nemělo být zvrtné. A není-li *е* pronomen reflexivum (srov. § 7), pak plynulou souvislost myšlenky ruší právě toto *е* at' už to má být interjekce nebo pron. demonstrativum. Myslím, že nepůvodní je [*е*] a [*золь*] (v Pogod *е* skutečně není).³⁶ Zněl tedy tento verš asi takto:

КАКО СЪВѢЩАСТЕ НА МА СЪВѢТЪ — 11 slabik.

Verše *к*, *л* a *м* můžeme považovat za hlavní větu, za řečnickou otázku. Nicméně logičtější je, pokládat větu, začínající *како*, za vedlejší, závislou na větě předchozí. Na předcházející verše nenavazuje dost organicky. Hovoří-li se tam o Bohu, který obzírá všechny kraje, bylo by básnicky málo únosné, aby tento verš vyústil v degradaci, že Bůh patří jen na lidskou zlobu a proradnost. Myslím, že verš *к* navazoval syntakticky (jako vedlejší věta) i myšlenkově na nezachovaný předcházející verš *н* (hlah. *м*); cyrilští literáti jej vypustili jako nepotřebný. To by tedy byl také další náznak hlaholského původu Acron.

16. Pro zbývající čtyři verše (*г*, *м*, *т*, *ѳ*) chybí potřebná bližší opora k bezpečnější rekonstrukci. Verš *г* by mohl znít na příklad takto:

ГЛАГОЛѢЖ КАМЪ · ВЪН ВЪРЪН НЕ ЪСТЕ — 11 slabik.

Dal bych však přednost čtení se vsunutou konjunkturou ⟨*же*⟩ podle Pogod:

ГЛАГОЛѢЖ ЖЕ КАМЪ ЗАКОНЪ СКОИ — 11 slabik

³⁵ Zajímavé je, že také S. Stojanov nyní rekonstruuje tři verše začínající s *i* pro Azbučnou modlitbu *иъъ словома сима...* (o. c., viz zde § 2a).

³⁶ Vsuvka *золь* by mohla být náhradou za zaniklé jery ve skupině *сѳв-* (2×) z doby, kdy slabičná platnost slabých jerů již kolísala.

Obsahově negativní $\bar{\text{в}}\bar{\text{л}}\bar{\text{н}}\ \bar{\text{в}}\bar{\text{к}}\bar{\text{р}}\bar{\text{н}}\ \bar{\text{н}}\bar{\text{е}}\ \bar{\text{л}}\bar{\text{а}}\bar{\text{с}}\bar{\text{т}}\bar{\text{е}}$ se do velebného tónu začátečních veršů myšlenkově nehodí. — Ve verši $\bar{\text{т}}$ by stačilo doplnit sloveso (např. $\bar{\text{л}}\bar{\text{е}}\bar{\text{с}}\bar{\text{т}}\bar{\text{н}}$). — Zápis verše $\bar{\text{т}}$ je špatně čitelný a snad nedokončený.³⁷

17. N á z v y liter, jak se objevují v akrostichu Acron, většinou souhlasí se jmény, známými z abecedárií (v. § 5); akuzativ $\bar{\text{з}}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}$ a fem. $\bar{\text{т}}\bar{\text{в}}\bar{\text{е}}\bar{\text{р}}\bar{\text{д}}\bar{\text{а}}$ jsou v abecedáriích uvedeny na gramaticky neutrální (mimokontextovou) základní podobu ($\bar{\text{з}}\bar{\text{е}}\bar{\text{м}}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}$ nom., $\bar{\text{т}}\bar{\text{в}}\bar{\text{е}}\bar{\text{р}}\bar{\text{д}}\bar{\text{о}}$ neutrum). O jménech $\bar{\text{г}}\bar{\text{а}}\bar{\text{г}}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}$ a $\bar{\text{ж}}\bar{\text{н}}\bar{\text{к}}\bar{\text{о}}\bar{\text{т}}\bar{\text{н}}$ je těžko říci, zda přesně tak zněla v archetypu Acron (v. §§ 14 a 16); novější jsou asi $\bar{\text{в}}\bar{\text{е}}\bar{\text{д}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}$ a $\bar{\text{р}}\bar{\text{ѣ}}$, místo nichž předpokládáme náležité $\bar{\text{в}}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{д}}\bar{\text{ѣ}}$ a $\bar{\text{р}}\bar{\text{ѣ}}\bar{\text{ц}}\bar{\text{н}}$ (v. §§ 12 a 13). Zbývá tedy k vysvětlení jediný případ, totiž slovo $\bar{\text{в}}\bar{\text{л}}\bar{\text{н}}$ ve verši $\bar{\text{в}}$, jediné pojmenování, které se liší od obvyklého jména ($\bar{\text{в}}\bar{\text{о}}\bar{\text{у}}\bar{\text{к}}\bar{\text{н}}$) úplně. Z textové souvislosti vyplývá, že o původnosti tohoto znění nemůže být pochyb. Zdá se, že to nasvědčuje myšlence E. Georgieva: jména liter nejsou základem, podle něhož někdo složil azbučnou báseň; naopak tato báseň byla prius, z ní se odvodila pojmenování (v. pozn. 2). Dokud slovo $\bar{\text{в}}\bar{\text{о}}\bar{\text{у}}\bar{\text{к}}\bar{\text{н}}$ bylo v kontextu skladby, bylo jeho užití uctivé; jakmile však se odtud vyabstrahovala jen řada vzájemně nesouvisících slov, jakmile se názvy liter odříkávaly jen jako alfabetický pořádek (jako např. řecká jména písmen), bylo i slovo $\bar{\text{в}}\bar{\text{о}}\bar{\text{у}}\bar{\text{к}}\bar{\text{н}}$ náhle bez kontextu; to se mohlo, ba muselo jevit jako nevhodné, nedůstojné, neuctivé. Proto se nahradilo toto nomen sacrum obyčejným apelativem $\bar{\text{в}}\bar{\text{о}}\bar{\text{у}}\bar{\text{к}}\bar{\text{н}}$ (= 'littera'); které náhradní slovo mohlo ostatně spíše přijít na mysl pedagoga, jenž tímto způsobem učil písmu, literám, abecedě? Obrácený postup, že by totiž $\bar{\text{в}}\bar{\text{о}}\bar{\text{у}}\bar{\text{к}}\bar{\text{н}}$ byl původní název druhého písmena, je málo pravděpodobný; proč by básník byl změnil toto jediné slovo, a to hned v druhém verši, když všech ostatních pojmenování by se byl přidržel?³⁸

Poznámka. Jsou-li správné naše závěry v § 14, jmenovaly se tři hlaholské litery pro i takto: $\bar{\text{i}}$, $\bar{\text{i}}\bar{\text{n}}\bar{\text{ъ}}$, $\bar{\text{i}}\bar{\text{ž}}\bar{\text{е}}$.

18. B á s n i c k á f o r m a. Sylabický verš je dnes již dobře znám jako obvyklý metrický prostředek staroslověnské poezie nejstarší doby. I jedenáctislabičné verše máme dobře doloženy. Dosti

³⁷ Bylo by eventuálně možno spokojit se s předpokladem, že v básni nebyly všechny verše jedenáctislabičné; tím by postačilo méně rekonstrukčních retuší.

³⁸ V této souvislosti stojí za zmínku, že Chrabr, když na začátku svého traktátu vypočítává slovanské výrazy, které nelze napsat řeckými písmeny, uvádí: $\bar{\text{в}}\bar{\text{л}}\bar{\text{н}}\ \bar{\text{н}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\ \bar{\text{ж}}\bar{\text{н}}\bar{\text{к}}\bar{\text{о}}\bar{\text{т}}\bar{\text{н}}\ \bar{\text{н}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\ \bar{\text{с}}\bar{\text{л}}\bar{\text{а}}\bar{\text{в}}\ \bar{\text{н}}\bar{\text{а}}\bar{\text{н}}\ \bar{\text{ц}}\bar{\text{р}}\bar{\text{к}}\bar{\text{н}}$ atd.

volná je v naší básni caesura, bývá po 4., 5., 6. a výjimečně až po 7. slabice. Nepokouším se zde o stanovení přesnějších metrických zákonitostí; nezjišťuji na příklad, zda lze najít ve verších pravidelnější rozmístění přízvuků.³⁹ Rekonstruovaný text k tomu skýtá málo bezpečný podklad.

Báseň má vznešenou dikci a je dobře vypracována i myšlenkově: ve verších \bar{a} až $\bar{иже на всѣмъ странѣхъ}$. . . promlouvá Bůh, připomínají se při tom jeho vlastnosti a jeho vztah k světu a lidem; dále (verše $\bar{к}$ až $\bar{м}$) pokračuje řeč stále v 1. osobě sg. a Bůh vytýká lidem jejich odpor. Od verše $\bar{н}$ (tedy asi od poloviny)⁴⁰ začíná projev opačný, promlouvají lidé ($\bar{нашии жеи боже заступникъ}$ atd.). Má tedy skladba i celkovou koncepci — dialog Boha a lidí. Tak lze říci, že Acron má značnou literární hodnotu jako původní staroslověnská báseň.

19. Z á v ě r y. Azbučná báseň (Acron) rukopisu Q I 1202 Státní veřejné knihovny Saltykova-Ščedrina v Leningradě (fol. 367b) je dosud nejuplněnější známou básní svého druhu; její verše začínají slovanskými j m é n y liter. Druhý — jihoslovanský — rukopis (v žaltáři Pogodinském) je zachován méně dobře a původní znění má jen do litery $\bar{м}$. Opis v Q I 1202 pochází od severoruského písaře XIV./XV. stol.; jeho vzdálený hyparchetyp byl asi jihoslovanské provenience. Báseň je zapsána v archaickém rusko-csl. kodexu Beséd Řehořových, původně česko-církevněslovanských; nelze však uvést nic, co by mohlo nasvědčovat, že tato souvislost není jen vnější a náhodná (v básni není žádných stop českého prostředí).

Jazyk a pravopis je přiměřený době posledního opisu (§§ 6—8), slovní zásoba nevykazuje žádné znaky, jež by dovolovaly jakékoli přesnější datování vzniku (§ 9).

Původní znění je už značně porušeno, ale textologický rozbor ukazuje, že Acron byla složena pro hlaholici, a to v době velmi rané (§§ 13b, 14, 15).

Báseň byla původně napsána jedenáctislabičným veršem (§§ 11 a násl.). Počítají se přitom za slabiku i všechny slabé jery, což dovoluje klást její vznik nejpозději do první poloviny X. věku.⁴¹

³⁹ Srov. např. R. Jakobson, o. c. (viz zde § 2b), 351.

⁴⁰ Přesně od poloviny abecedy řecké.

⁴¹ Na Rusi žily slabé jery déle, ale tam nemůžeme předpokládat vznik azbučné modlitby pro hlaholici.

Báseň má velmi dobrou úroveň literární, čímž se řadí po bok jiným známým původním poetickým výtvorům raného období slovanského písemnictví (§ 18).

Pojmenování druhé litery (Ѡ҃҃ místo pozdějšího Ѡ҃҃҃҃) se zdá nasvědčovat tomu, že jména liter byla odvozena z této básně (nikoli naopak; § 17). Je-li tomu tak, pak by báseň byla starší než ty části Chrabrova traktátu *O pismenechъ*, kde se již užívá pro první literu jména азъ (kap. 3). Není tedy nic na odpor myšlence, že nález tohoto textu potvrzuje domněnku vyslovenou Emilem Georgievem o původu slovanských názvů liter azbuky z nějaké, jemu ještě neznámé abecední básně (§ 3 a pozn. 2). Zdá se, že její znění jsme nyní našli (aspoň do písmene ѱ).⁴²

Je nasnadě, že bychom mohli pomýšlet na autorství samého Konstantina Filosafova. Myslím však, že taková autorská atribuce by byla poněkud předčasná: nemáme zatím pro srovnání dost básnických textů, u nichž by jeho autorství bylo mimo veškerou pochybnost, a je také nesnadné, zvláště u krátké skladby, rozhodnout, zda je výtvozem hlavy školy nebo epigonů. Pokládám však za možné, že Konstantin-Cyril autorem této azbučné básně skutečně byl.

⁴² Tyto texty bývají zapřevadla jen průvodními přípisky v kodexech, na přideštích apod., takže poměrně snadno unikají pozornosti. Doporučuji proto, aby badatelé si příležitostně všímali eventuálních jiných zápisů tohoto textu, možná úplnějších. Byl bych velmi povděčen za každou zprávu o tom, kdyby snad nálezce neměl sám v úmyslu se touto tematikou zabývat.

— Již v době tisku tohoto článku mě upozornil V. Tkadlčík, že asi tatáž báseň je zachována v poluustavním rukopisném sborníku staroobrjadců z 2. pol. XIX. století v sbírce I. A. Šljapkina; srov. В. Н. Перетц, *Описание собрания рукописей проф. И. А. Шляпкина, принесенного в дар владельцем Саратовскому государственному университету, часть 2*, Археографический ежегодник за 1960 год (Москва 1960), str. 466, č. 537 (Šlj. 283), incipit: А. Аз есмь всему миру свет. Б. Бог есмь прежде всех век. — Asi 20 abecedních skladeb je opsáno v rukopise býv. knihovny Voskresenského novojerusalémského kláštera v Moskvě, srov. Амфилохий, *Описание Воскресенской Ново-иерусалимской библиотеки*, Москва 1875, str. 139—141 (rukopis č. 103, fol. 135—146). — Nebásnické a primitivní azbučné skladby jsou také v rukopise pražské knihovny Národního muzea, sign. IX F 10, fol. 130a—b; srov. J. Vašica—J. Vajs, *Soupis staroslovanských rukopisů Národního muzea v Praze*, Praha 1957, str. 214, č. 110. Podobné větičky jsou i v přepracování Chrabrovu Obrany, srov. П. А. Лавров, *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности*, Труды славянской комиссии АН СССР, Ленинград 1930, str. 165—167 a 171—172; některé věty, na příklad u liter ж nebo з, jsou jakoby reminiscence na azbučnou báseň Q I 1202.

PRILOHY — APPENDICES

I

Carminis alphabetici acronymici ms. Bibliothecae Publicae
Leningradensis (Q I 1202) editio

Lineae manuscripti servantur. Litterae minus clarae uncis () includuntur; pro illis vero, quae legi protinus nequeunt, punctum in linea inferiori ponitur.

- Fol. 367b
- 1 азъ азъ ѳсма̄ всѣмѹ миру свѣтъ б̄.
 - 2 бг̄ъ ѳсмӣ прѣжѣ всӣ вѣкѣъ в̄ вѣдаю
 - 3 всю̄ таннѹ в члчн̄ г̄ гаглю̄ вамъ
 - 4 законъ свон̄ вѣ вѣрѣъ не жѣте̄ д̄.
 - 5 добро̄ ѳсть вѣрѹющимъ̄ во нма̄
 - 6 мое̄ е̄ ѳсть гневъ̄ мон̄ на грешнӣ
 - 7 ж̄ животь̄ дадъ̄ ѳсма̄ всен̄ тварӣ
 - 8 своен̄ з̄ землю̄ юже̄ на вода̄ -
 - 9 хъ̄ оутвердӣ ӣ нже̄ прѣстѣ̄ мон̄
 - 10 на несѣхъ̄ т̄ і̄ шко̄ мое̄ на вса̄
 - 11 страны̄ призирѣтъ̄ к̄ како̄
 - 12 свѣщасте̄ се̄ на ма̄ свѣтъ̄ золь̄
 - 13 м̄ л̄ люднѣ̄ мон̄ неразумнӣ
 - 14 м̄ мѣслите̄ ма̄ погубитъ̄
 - 15 н̄ нашъ̄ ѳсӣ бже̄ заступнӣ
 - 16 о̄ Онъ̄ придетъ̄ на ны̄ стра̄ -
 - 17 снѣӣ сѹдъ̄ н̄ покон̄ дахъ̄ правѣ̄ -
 - 18 дннкомъ̄ ѿ̄ сѣтьного̄ сего̄ жӣ -
 - 19 тѣм̄ р̄ ре̄ гъ̄ оучникомъ̄ свон̄ -
 - 20 мъ̄ з̄ в̄ свѣрите̄ шѣча̄ моа̄
 - 21 с̄ слово̄ твоѣ̄ истенно̄ ѳсть̄
 - 22 т̄ тверда̄ рѹка̄ твоа̄ влдо̄
 - 23 ҃ (҃ш)е̄ ӣ потокъ̄ ҃ пламень̄
 - 24 . (҃с҃) прѣложихъ̄

II

Eiusdem carminis textus secundum A. I. Sobolevskii editionem
(v. § 10)

- а. азъ есмь свѣтъ въскмѹ миру
 б. богъ прѣжде въскѹхъ вѣкъ
 в. виждѹ въсѹ таннѹ чловѣчьскѹ
 г. глаголю же вамъ сыномъ чловѣчьскимъ
 д. добро есть вѣрѹющихъ въ име мое
 е. есть гнѣвъ мон на грѣшницѹхъ
 ж. жизнь есмь въскмѹ миру
 з. сло законопрѣстѹпникомъ
 з. земля же подножие ногама монма
 г. иже есть прѣстоль мон на небесѹхъ
 и. иного бога нѣсть рѣзвѣ мене
 к. како свѣщаше на ме зль свѣтъ
 л. людие мон законопрѣстѹпни
 м. мыслише на ме злаа вѣз благаа
 н. на кръстѣ пропише ме
 о. оцта и жьлчи напоише ме
 п. праведнаго сына божиа
 р. разделише рызы мое себе и о одежди мои
 с. стѹдно грѣхъ съдѣвающе
 т. трѣновень вѣнцѹ възложише на главу мою
 у. ѹми нилать рѹце рече чистъ есмь отъ крове праведнаго
 ф. давор(с)кѹю горѹ свѣтомъ обливашаго
 х. хотѣхъ спасеніа въса прѣтрьпѣхъ
 ѿ. отъ неправедныхъ безаконникъ
 ф. фарисеи възвпише възми възми расп(н)и его
 ц. царьскы подписѹе свобождѣніе
 ч. чистин васъ приводѣ своемѹ отьцѹ
 ш. шетаніа вѣсеовьскаго свобождае васъ
 щ. щедротами своего чловѣколюбіа
 ѣ. маринъ сынъ есмь
 га. маринъ сынъ адама іевкы свобождае
 ю. нюда апостоль прѣдаетъ ма
 ю. есть христосъ създатель вышнимъ и ныжнимъ
 ѿ. кенкаріотъ прѣдасть ме

III

Textus reconstitutus

а	азъ ясмь въсемоу мироу свѣтъ	
б	богъ ясмь прѣжде въсѣхъ вѣкъ	
в	вѣдѣ въсѣхъ тайнъ въ члокѣцѣ	(§ 12)
г	глаголь же вѣмъ законъ свои	(§ 16)
д	добро ястѣ вѣроуѣщимъ въ мѧ	(§ 12)
е	ястѣ гнѣвъ мой на грѣшникѣхъ	
ж	животъ дѧлъ ясмь въсеи твари	(?? § 14)
з	сѣло законопрѣстѣпникомъ	(§ 14 et nota 28)
з	земль же на водахъ оутвердихъ	(§ 12)
ѡ	и прѣстолъ мой на небесахъ	(§ 14)
ѣ	иного бога нѣстѣ развѣк менѣ	(§ 14)
ѡ	иже на всѣхъ странѣхъ призирѣхъ	(§ 14)
ѣ	(§ 15)
к	како съвѣщастѣ на мѧ съвѣтъ	(§ 15)
л	людие мои неразумни	
м	мъислите на мѧ зѣла въз благаи	(§ 12)
н	нашъ яси · боже · застѣпникъ	(cf. Ps 45, 12)
о	от соуетнаго сего жития	(§ 13b)
п	покои даждѣ правѣдникомъ	(§ 13a)
р	рѣци · съверите овца моя	(§ 13a)
с	слово твоѣ истинноѣ ястѣ	(§ 12)
т	тврѣда рѣка твоѧ владѣико	(§ 16)
ѳ ?	(§ 16)

IV

Textus reconstructi versio Latina

Ego sum lux mundi
Deus sum ante omnia saecula
Novi omne secretum in homine
Loquor vero vobis in lege mea
Bene est credentibus in me
Est ira mea super peccatores
Vitam dedi omni creaturae
Transgredienti legem valde
Terram autem super aquas firmavi
Et thronum meum in caelis
Non est alius deus praeter me
Qui omnes regiones respicio
.....
Quomodo cogitastis adversum me consilium
Popule meus insipiens
Cogitatis contra me mala pro bonis
Protector noster es Deus
A saeculi huius vanitate
Da pacem iustis
Dic: Congregate oves meas
Verbum tuum verum est
Fortis manus tua Domine
.....

РЕЗЮМЕ

В кирилловской рукописи XIV—XV в. Государственной Публичной библиотеки им. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде, шифр Q I 1202, сохранились на л. 367 об. церковнославянские азбучные стихи отличающиеся от прочих так наз. азбучных молитв тем, что отдельные стихи начинаются не только буквами по порядку азбуки, а целыми славянскими названиями букв (азъ; бѣгъ, ...). Почти тот же текст знаем еще из Погодинской псалтыри, по которой его опубликовал А. И. Соболевский. В Погодинском списке подлинный текст сохранился в более испорченном виде и кончится буквой м, в рукописи же Q I 1202 он сохранился лучше и продолжается до буквы ѱ (т. е. ѱ̄). Стихотворение было написано одиннадцатисложным стихом с довольно свободной цезурой и было предназначено для глаголической азбуки. Все слабые глужие имеют права слога, что позволяет считать произведение очень древним. Поэтическая структура сочинения достигает высокого уровня. Может быть, что именно эти стихи были источником названий славянских букв еще в кирилло-мефодиевское время, не посмеем ли считать их автором прямо самого Константина Философа.